

Szerkesztői előszó

A mindenkori nemzeti irodalmak léte és működése elválaszthatatlan a kortárs világirodalmi történésektől, ezért folyóiratunk rendszeresen közöl tematikus világirodalmi összeállításokat is. A *Fordítás – újrafordítás – újraírás* című tematikus lapszámunk a műfordítás elméletéről és gyakorlatáról zajló, s napjainkban igencsak megélt, különböző szakmai diskurzusba kapcsolódik be, három tematikus alegységben közölve tanulmányokat az antik görög-latin, a szláv, valamint az angol nyelvű irodalom hazai műfordításának a jelenségeiről. A tanulmányok a műfordítás tágran értelmezett kérdésköre felől mutatják meg a világirodalmi művek megszólaltatásának a módozatait, eljárásait, azok megfontolásait, valamint az újabb technikáit, legyen szó költészetéről, prózáról vagy akár kortárs színpadi színrevitelről.

A hazai műfordítás-történet kezdetét az antik klasszikus költészetnek a 17–18. században jelentkező műfordítás-próbálkozásai jelölik ki. A fordítók ambíciója elsősorban nem a görög és a latin nyelvű irodalom átültetése (és ezzel a megismertetése) volt, hanem anyanyelvünknek a műfordítás folyamatában megvalósuló formálása és csiszolása. A magyar nyelvet kívánták alkalmassá tenni az antik klasszikusok esztétikai minőségének reprodukálására, illetve hasonlóan magas esztétikai színvonalú, magyar irodalmi szövegek megalkotására. Fábchich József első teljes magyar Pindarosa, amelyet Imre Flóra tanulmánya interdiszciplináris kontextusba helyezve mutat be, hazai műfordítás-történetünknek ezt a kezdeti fázisát reprezentálja.

A hazai műfordításoknak később a 18–19. századi nyelvújítási és nemzetépítési törekvések adtak újabb lendületet. Ekkor kristályosodtak ki az első műfordítói paradigmák, így leginkább kitüntetett módon a domesztikációs és a rekonstrukciós eljárás. Ez utóbbi képviselője Devecseri Gábor, a 20. századi magyar műfordítás-történetnek máig meghatározó – ám rengeteg vitát is generáló – egyénisége. Devecseri a forrásszöveg metrikájának és kulturális idegenségének a feltétlen megőrzését képviselte: Polgár Anikó tanulmánya a fordítói háttérmunkát dokumentáló kéziratári anyagok vizsgálatával Devecseri fordítói munkamódszerének és fordításszemléletének erre a statikus megítélésére reflektál, illetve írja azt felül.

Devecseri műfordítói életműve az antik klasszikusok hazai műfordítás-történetében olyan produktum, amely maga is hagyományt teremtett. A kortársak és még inkább az újabb nemzedékek viszonya ehhez a hagyományhoz azonban ambivalens volt. Egyeseket a követésére, másokat a hagyomány felülírására ösztönzött. Ez utóbbi – a felülírás érvénye – korántsem korlátozódik a Devecseri-életműre. Az antik klasszikusok már meglévő fordításait újraértelmező vagy újramondó ambíciók hívják életre az újrafordításokat, amelyek – amint azt a tematikus alegység harmadik írása,

Csehy Zoltán nagyívú tanulmánya kifejti – polifon stratégiákkal képesek az archaizálódó forrásnyelvi szöveget újra és újra a kulturális tér eleven részévé tenni.

Tematikus lapszámunk második nagyobb alegységében a szláv térség néhány, a magyar befogadás felől nézve aktuális irodalmi jelenségére látunk rá. A jelen politikai helyzettel járó egyik felismerésünk, hogy keveset tudunk az ukrán irodalomról. De mennyire van lehetősége a magyar olvasónak, hogy teljes képet kapjon a 19. század elején kibontakozó ukrán irodalomról? Lebovics Viktória 1865-től – Zilahy Imre *Ukránia költészete* című írásától – kezdődően tekinti át a magyar recepció, majd az első reflexiók nyomán kibontakozó magyar fordítói munka eredményeit. A szerző unikális összefoglalását adja a magyarul elérhető ukrán irodalomnak; ugyanakkor nem pusztán pozitivistá megközelítést végez, hanem tendenciákat, befogadási „hullámokat” különít el, amelyek a folyóiratszerkesztési és könyvkiadói gyakorlat általános sajátosságain túl sok esetben politikai és ideológiai változások függvényében is alakultak/alakulnak.

Napjainkban a klasszikus orosz irodalom újrafordítása terén talán a legizgalmasabb vállalkozás Lev Tolsztoj műveinek új magyar átültetése. A közelmúltban kerültek könyvforgalomba Gy. Horváth László fordításában az *Anna Karenyina*, a *Háború és béke* és a *Feltámadás* című regények. A magyar szövegek nyelvi-kulturális aspektusait, valamint a Debreceni Egyetem Szlavisztikai Intézetének fordító mesterszakos hallgatói által az egyes Tolsztoj-szövegekhez (*A kaukázusi fogoly*, *Bál után*, *Szevasztopoli elbeszélések*, *Orosz olvasókönyv(ek)*, *Háború és béke*) készített kommentárok tanulságait foglalja össze Molnár Angelika tanulmánya.

A szláv terület harmadik érintett szegmense a lengyel irodalom, amely úgyszintén az újrafordítás prizmáján keresztül jelenik meg lapszámunkban. Witold Gombrowicz, a hazájában a rendszerváltásig csak töredékekből ismert lengyel klasszikus *Transz-Atlantik* című regénye (Fejér Irén és Kerényi Grácia 1980-as években készült fordítása után) 2006-ban Körner Gábor újrafordításában jelent meg. Pálfalvi Lajos elemzése a korábbi és az új átültetést a regény barokk nyelvi rétege, a hagyomány parodisztikus aktualizálása aspektusában veszi szemügyre.

A Magyarországon is jól ismert, jelenleg emigrációban élő orosz író, Borisz Akunyin életműve jelentős részben maga is az újraírás körébe tartozik, ugyanis műveiben előszeretettel lép párbeszédre a klasszikus – mindenekelőtt – orosz irodalmi örökséggel. Művei ugyanakkor izgalmas példáját adják az orosz/nem orosz, saját és idegen kultúrák találkozásának, amelynek helyzeteiről, nyelvi megvalósulásáról Sahverdova Vanda tanulmányában olvashatunk. A szerző figyelemmel kíséri, hogy a fordításban egy adott kulturális fogalom hogyan kerül át a befogadó közeg nyelvébe, mennyiben tud megegyező vagy az eredetitől eltérő asszociációkat kelteni, egyáltalán van-e esélye annak, hogy egy más nyelvi rendszerben az eredetinek teljes mértékig megfelelő módon működjön.

Tematikus lapszámunk harmadik alegysége az angol, illetve angol nyelvű irodalmak újrafordításának néhány esetét vizsgálja. Amennyiben az angol nyelvű irodalmak magyar fordítását vesszük górcső alá, elkerülhetetlen, hogy Shakespeare magyar

fordításainak figyelmet szenteljünk. A kérdéskört tárgyaló tanulmányában Pikli Natália hangsúlyozza, hogy – számos okból – Shakespeare különleges helyet foglal el a magyar fordításirodalomban, hiszen magyar nyelvre átültetett életműve „szorosan összekapcsolódik a nemzeti történelemmel és a kulturális emlékezettel”. Műveinek újra (és újra)fordítása nem csupán a színház- és irodalomtudomány belügye, hanem azon ritka esetek egyike, amely heves indulatokat tud kiváltani a laikus színházi és olvasóközönségből is. Pikli Natália tanulmányának fókuszában Márton László 2009-es *Othello*-fordítása áll, amelyet más újrafordítások megoldásaival állít szembe a szerző.

Míg a Shakespeare-úrafordításokat a legtöbb esetben gyakorlati megfontolások hívják életre, az újrafordítás kényszere más motivációktól vezérelt az angol Morus Tamás (Thomas More) eredetileg latin nyelven íródott *Utópiájának* esetében. Bár közel négyszáz év telt el az *Utópia* megírása (1516), valamint az első magyar fordítás (1910) megjelenése között, ezt később számos más fordítás követte, melyek nemcsak a fordítói megközelítésben, hanem terjedelmükben is különböznek (néhány kiadásban ugyanis kisebb vagy nagyobb mértékben megkurtított szöveg olvasható). Czigányik Zsolt tanulmánya egyfelől a magyar kiadásokat tekinti át és veti össze, másfelől a szöveg paratextusait is behatóan vizsgálja.

Horváth Imre Olivér Olty Péter kísérleti projektjét értelmezi: az *Istenáram* (2023) című kötetben Olty az angol költő és jezsuita pap, Gerard Manley Hopkins verseit, naplóbejegyzéseit és levelezéseit fordította. Olty nem csupán Hopkins verseinek újrafordítására vállalkozott, a kötetben ugyanis több szempontból már újraírásról is beszélhetünk. Ennek egyik motivációja technikai jellegű: a Hopkins lírájára jellemző „rugóritmus” nem adható vissza a magyar verstani hagyomány létező konvenciórendszerével, így mindenképpen újítást követelt. Emellett Hopkins verseinek „irizáló” képi világa és roncsolt nyelvtana egyedi megközelítést igényel; ennek eredményeképpen Olty Péter „talányos értelmű, különös zeneiségű, zilált grammatikájú magyar szövegeket” alkotott, amely alkotás túlmutat a konvencionális értelemben vett fordítás folyamatán.

A SZERKESZTŐK